

»ZA BUDUĆNOST U SOLIDARNOSTI I PRAVEDNOSTI«

Prikaz *Izjave Njemačke biskupske konferencije i Vijeća evangeličkih crkava u Njemačkoj* o društveno-gospodarskim prilikama u Njemačkoj

Bože VULETA, Split

Na pragu trećeg tisućljeća nalazi se ne samo Hrvatska i druge zemlje u takozvanom procesu tranzicije u brzim i duboko zadirućim promjenama već i druge europske zemlje kao i industrijski razvijene zemlje i zemlje u razvoju. Tempo i obujam tehničkog napretka nepredvidiv je u svojim posljedicama. Te mnogostruke promjene u različitim oblicima i s različitim intenzitetom zadiru u gotovo sva područja života. One su usmjerene otvaranju većih mogućnosti ali istovremeno stvaraju probleme i na različite načine otežavaju život. Stoga se rađa potreba oblikovanja takvog poretka koji će počivati na partnerskoj odgovornosti i solidarnosti, koji će te promjene tako oblikovati da ne budu na štetu nikoga.

Crkva se smatra pozvanom sudjelovati u stvaranju pravednog i održivog poretka, a posebno je pozvana da se zauzme za prava i potrebe siromašnih, slabih, zapostavljenih i iskorištavanih. Upravo su to motivi koji su ponukali *Njemačku biskupsku konferenciju i Vijeće evangeličkih crkava u Njemačkoj* da zauzmu zajednički stav s obzirom na društveno-gospodarsko stanje u Njemačkoj. U tu svrhu pokrenuli su 1994. godine takozvani konzultacijski proces u kojem su sudjelovali crkveni stručnjaci, političari, gospodarstvenici, predstavnici sindikata, društvenih udruga zajedno s Vijećem evangeličkih crkava u Njemačkoj i Njemačkom biskupskom konferencijom. Raspodijeljeni su materijali s osnovama za dijalog na spomenutu temu u 400.000 primjeraka. U rujnu 1995. godine stvoreno je vijeće stručnjaka koji su prikupili 2.500 različitih relacija s preko 25.000 stranica (br. 37–39). U različitim redakcijskim skupinama izrađena je konačna izjava **»Für eine Zukunft in Solidarität und Gerechtigkeit«** (*»Za budućnost u solidarnosti i pravednosti«*) koju je početkom 1997. godine potpisala *Njemačka biskupska konferencija i Vijeće evangeličkih crkava u Njemačkoj*.

Smatram da je važno prikazati ovaj dokument s jedne strane što je studiozno pripremljen pa stoga svojim sadržajem može biti koristan prikaz čitavog spektra pitanja solidarnosti, i s druge strane što on može biti poticajan. Jer ako je Crkva u Njemačkoj, toj društveno-gospodarski izuzetno stabilnoj zemlji, smatrala neophodnim dati svoj doprinos kreiranju održivoga razvitka koji će štititi 'gubitnike

tehničkog razvitka', tj. siromašni sloj ljudi i prirodne resurse života, onda zacijelo postoji još veća potreba da Crkva u Hrvata koja prolazi kroz turbulentne procese društveno-gospodarskih promjena uloži maksimalan napor da bi pripomogla pravilnom usmjeravanju društveno-gospodarskog razvitka u svojoj zemlji koji je – s obzirom na narav, tempo, obujam i intenzitet promjena – na samim počecima.

Samo upuštanje u takav rad predstavlja, prema iskustvu Crkve u Njemačkoj, proces učenja (br. 40) i izgradnje svijesti odgovornosti za socijalna pitanja (br. 43). Jer Crkva se nije htjela izjasniti o gospodarskim i društvenim pitanjima bez temeljitog savjetovanja s odgovarajućim stručnjacima (br. 42). Istovremeno je Crkva sebi posvijestila da ne može biti vjerodostojna ako se u svom djelovanju i sama ne pridržava postavljenih načela (br. 42). Dijalog o socijalnim pitanjima s relevantnim 'partnerima' postavlja u pitanje brojne predrasude, otkriva interdisciplinarni karakter socijalnih problema i vodi stvaranju praktičnih projekata solidarnosti i učvršćivanju postojećih (br. 45). Osim toga, Crkva se učvrstila u uvjerenju da je solidarno zauzimanje za pravednost sastavni dio naviještanja Evanđelja; da u bogoslužju svoje mjesto mora imati ne samo koral već i krik siromašnih; da kršćanin ne može dijeliti 'mistiku', u smislu susreta s Bogom, od 'politike' u smislu službe zajednici (br. 46).

U predgovoru, koji je potpisao predsjednik Njemačke biskupske konferencije dr. Karl Lehman i predsjednik Vijeća evangeličkih crkava u Njemačkoj dr. Klaus Englehardt, stoji da se *Izjava* pojavljuje u vrijeme u kojem je posebno potrebno odvažno i dalekovidno djelovati. Nezaposlenost u Njemačkoj dosegla je najviši stupanj poslije II. svjetskog rata, socijalna država je na rubu financijskih mogućnosti, tradicionalne strukture zahvaćene su snažnim promjenama, egoizam i potrošački mentalitet rastu ugrožavajući solidarnu koheziju društva.

Vođene biblijskim shvaćanjem čovjeka i kršćanskom etikom crkve žele dati svoj doprinos u stvaranju konsenzusa o temeljnim postavkama i perspektivama čovjeka dostojnog, pravednog, slobodnog i solidarnog poretka u državi i društvu. Ne želeći preuzeti ulogu suca u političkim razmiricama niti davati detaljne političke i gospodarske preporuke, crkve se prvotno smatraju kompetentnima i odgovornima da se zauzmu za ono što služi solidarnom ravnojiesju i općem dobru.

Crkve ističu solidarnost i pravednost kao odlučujuća načela gospodarske i socijalne politike (br. 2). U ozračju masovne nezaposlenosti, ogromnih razlika između bogatih i siromašnih, istoka i zapada zemlje, egoizma pojedinaca i skupina koje opće dobro podređuju vlastitim interesima, potreba solidarnosti i pravednosti veća je nego ikad dosada (br. 2).

U uvodnih 10 teza sažeta je glavna misao Izjave.

1. Same crkve ne žele se baviti politikom, one žele omogućiti bavljenje politikom.

Pritom se misli na zauzimanje za vrednote koje služe općem dobru. Posebnu obvezu vide u tome da budu glas olako zaboravljenih: siromašnih, iskorišta-

vanih, nemoćnih, budućih generacija i nijemih Božjih stvorenja. Na taj se način stvaraju pretpostavke za politiku koja počiva na načelima solidarnosti i pravednosti (br. 4).

2. Kakvoća socijalne sigurnosti nalazi se u međusobnoj ovisnosti s uspješnošću cjelokupnog gospodarstva.

Podijeliti se može samo ono što je stečeno. Financijski temelji socijalne sigurnosti potkopavaju se kad su zahtjevi za raspodjelom neproporcionalni prihodima blagajne (br. 6–8).

3. Socijalnom tržišnom gospodarstvu potrebna je strukturalna i moralna obnova.

Gospodarski i socijalni poredak nemogući su bez pravnih odredbi i institucija koje mu daju okvir. Jer apeli ni u kakvom slučaju nisu dostatni (br. 9).

Obnova gospodarskoga poretka mora počivati na socijalnim i ekološkim osnovama kao i na globalnim odnosima tržišnog gospodarstva (br. 11). Na to ne mogu obvezivati isključivo strukture. Potrebno je preuzimanje moralnih obveza bez čega se ne mogu riješiti problemi korupcije, neispunjavanja poreznih obveza i 'pranja novca' (12).

U duhu biblijske i kršćanske tradicije crkve se zauzimaju za kulturu milosrđa. Jer djelotvorna sućut preduvjet je svakoj kulturi pravednosti (13).

4. Ništa ne upućuje na potrebu promjene sustava socijalne sigurnosti, ali je neophodna obnova.

Uza sve to što je Njemačka »jedna od najbogatijih zemalja« u svijetu i što nacionalni dohodak nikada dosada nije bio tako visok, potrebne su reforme socijalne sigurnosti da bi se osigurala financijska stabilnost (14–15). Jedna od slabosti tog sustava jest istaknuta navezanost na dohotke radnih odnosa. To se posebno negativno odražava na stanje žena. Ali i ovdje lagani koraci prilagođavanja obećaju bolje uspjehe od radikalnih promjena (16).

Poseban problem predstavlja pad nataliteta a time i starenje društva (17).

5. Najurgentnija zadaća gospodarske i socijalne politike sastoji se u smanjenju masovne nezaposlenosti.

Masovna nezaposlenost opasno je bure baruta. Bez prevladavanja problema masovne nezaposlenosti ne može biti ni pouzdanog učvršćivanja socijalne države. Jer nezaposlenost smanjuje izvor prihoda socijalnog osiguranja. Stoga se može reći da nije skupa socijalna država, već je skupa nezaposlenost (19).

Pri raspodjeli posla žene moraju biti ravnopravne. Sam gospodarski rast neće dugotrajno riješiti probleme nezaposlenosti. Potrebni su novi putovi, primjere, uređivanje radnih odnosa tako da se bolje mogu uskladiti radne i obiteljske obveze (21).

6. *Socijalna država zadužena je za stvaranje socijalnog ravnojesja. Stoga ona mora opterećivati jače u korist slabijih.*

Socijalno ravnojesje sastavni je dio koncepta socijalnog tržišnog gospodarstva. Samo financijski stabilna država može funkcionirati kao socijalna država. Stoga u promišljenom 'mršavljenju' države ne smije se prijeći granica na kojoj bi ona 'izgladnjela' i toliko 'smršavila' da postane nesposobnom izvršavati obveze socijalne države (22).

S druge pak strane, preveliki porez pogoduje širenju rada 'na crno' (23).

Temom političkih rasprava ne smije biti samo siromaštvo, već i bogatstvo (24).

7. *Socijalna se država mora tako razvijati da se državno zajamčena skrb oslanja na odgovornost pojedinaca i na odgovornost malih društvenih cjelina. Socijalnoj državi potrebna je socijalna kultura koja će je nositi i dopunjati.*

Tradicionalna socijalna kultura u tijeku industrijalizacije i urbanizacije nalazi se u snažnim promjenama a na mnogim je mjestima nestala. Pojavljuju se pokušaji novih oblika socijalne kulture, koji zadobivaju nove oblike solidarnosti, primjerice, u mrežama samopomoći, građanskih udruženja i pokreta, volonterskih službi, organizirane međususjedske pomoći itd. Naravno, ovi oblici socijalne kulture ne mogu i ne trebaju zamijeniti državni sustav socijalne sigurnosti. Oni mogu pridonijeti prevladavanju problema usamljenosti i društvene hladnoće. Stoga je u daljnjem razvitku socijalne države nužno jačati odgovornost pojedinaca i malih društvenih cjelina (26) i pri tom se ravnati načelima subsidijarnosti (27).

8. *Nejednakost životnih uvjeta na istoku i zapadu Njemačke još će se dugo zadržati. Dar ujedinjenja mora se gospodarski i socijalno ispuniti životom.*

Ljudi u zapadnoj Njemačkoj stekli su dugogodišnje iskustvo iz kojeg su naučili da sloboda ima svoju cijenu i da može biti zlorabljena. U istočnoj Njemačkoj radost zbog novostečene slobode pomiješala se sa strahom zbog nestanka društvenih spona i sa bezobzirnom utrkom za sebičnim interesima. Cijena za izlazak iz sputavajuće ali i skrbničke diktature Demokratske Njemačke republike bio je gubitak osjećaja sigurnosti i državne skrbi (29).

9. *Ljudi imaju udjela u svijetu zajedno s drugim Božjim stvorenjima.*

Njemačka živi u svijetu zajedno s drugim zemljama.

Solidarnost i pravednost su nedjeljive.

Osnovni preduvjet razvoja koji ima budućnost jest očuvanje prirodnih osnova života. Nijedna zemlja ne može dugoročno biti bogatija ako uništi tu osnovu. Budno treba paziti na opteretivost ekološkog sustava. To na različitim razinama iziskuje promjenu načina življenja. Crkva potpomaže održanje

ekološkog sustava tako da biblijsku misao o obraćenju primjenjuje na promjenu načina življenja i osvrćući se pritom kritički na izjednačavanje pojma 'dobrog življenja' s pojmom 'velikog posjedovanja' (32).

Pomoć gospodarskog i socijalnog razvitka siromašnijih zemalja nije samo nalog solidarnosti već i nalog vlastitih interesa. Takva je politika neophodna da bi se otklonili uzroci velikih migracija, a istovremeno je i sastavni dio mirovne politike (33).

10. Izjava crkava o gospodarskim i socijalnim prilikama u Njemačkoj ne predstavlja konačnu riječ o tom pitanju.

Izjava je prvotno poziv Katoličke i Evangeličke crkve na kritičko suočavanje s postojećim problemima.

1. Konzultacijski proces (Konsultationsprozess)

Prvo od šest poglavlja Izjave koja je tiskana na 104 stranice A5 formata, a obuhvaća 258 brojeva, odnosi se na opis tijeka, ciljeva i rezultata konzultacijskog procesa na što smo se ukratko osvrnuli u uvodnom dijelu ovog prikaza.

2. Društvo u prevratnom procesu (Gesellschaft im Umbruch)

Drugo poglavlje nosi naslov: **Društvo u prevratnom procesu**. Stavljajući trenutne društveno-gospodarske prilike u povijesni kontekst poratnoga razdoblja, Izjava navodi izazove suvremenom socijalno-tržišnom gospodarstvu: procesi racionaliziranja, proces europskih integracija, a prije svega internacionalizacije tržišta dobara i kapitala. Ekološke granice gospodarskog razvitka zahtijevaju neodgodive promjene. Dugotrajna masovna nezaposlenost i s njom povezani problemi socijalne države ugrožavaju solidarnu postojanost pri čemu je osobito ugrožen obiteljski život i društveni mir.

2.1. Dugotrajna masovna nezaposlenost predstavlja najurgentniji politički, gospodarski i društveni problem Njemačke i drugih članica Europske zajednice (49).

2.1.1. Opterećenja koja uzrokuje nezaposlenost. U Njemačkoj je u siječnju 1997. godine prijavljeno 4,6 milijuna nezaposlenih. U zemljama Europske zajednice koncem prosinca 1996. godine bilo je 18,1 milijuna nezaposlenih (50). Iako nezaposlenost predstavlja problem cjelokupnog gospodarstva, proširene su predrasude da joj je uzrok u nesnalažljivosti pojedinca. Mnogi se nezaposleni osjećaju krivima, srame se svog stanja, izbjegavaju društvene kontakte te propuštaju priliku daljnjeg kvalificiranja i sudjelovanja u društvenom životu (51). Poslije dugog neuspješnog čekanja radnog mjesta, nezaposleni u brojnim slučajevima postaju nesposobnima tražiti posao te na kraju rezigniraju (53). Od osamdesetih godina dugotrajna ne-

- zaposlenost koncentrira se većinom na skupine populacije iznad 45 godina (54), a posebno su pogođene žene (55).
- 2.1.2. *Nezaposlenost u novim saveznm državama.* Više od jedne trećine zaposlenih u novim saveznm državama moralo je napustiti svoja stara mjesta i tražiti nova (56). U prve četiri godine poslije 1989. godine broj se zaposlenih smanjio s 10 na 6 milijuna. 1966. godine kvota nezaposlenosti iznosila je 15%. Nezaposlenošću u istočnom dijelu zemlje posebno su pogođene žene. Od ukupnog broja nezaposlenih oko 75% otpada na žene (58). Konzultacijski proces pokazao je da se ljudi u istočnom dijelu zemlje osjećaju zapostavljenima (59).
- 2.1.3. *Uzroci nezaposlenosti su višestruki.* Jedan od njih počiva u strukturalnim promjenama u području industrije koje su rezultat tehničkog napretka koji omogućuje enormno povećanje produktivnosti, a da se pritom ne smanjuje radno vrijeme (62). Jedan od glavnih uzroka proističe iz promjena u svjetskoj politici, u globaliziranju gospodarstva i u sve snažnijoj konkurenciji kojoj se moraju prilagođavati i njemački poduzetnici. Brojni njemački poduzetnici premještaju svoju proizvodnju u druge zemlje dok je sve manje izravnih stranih investitora (63). Zemlje s niskim dohocima preuzimaju sve više proizvodnju koja iziskuje brojčanu i dugotrajnu ljudsku radnu snagu (65). Drugi pak smatraju da nezaposlenost nije nikakva posebna oznaka njemačkog gospodarstva. Tom su krizom pogođene sve industrijski razvijene zemlje (65).
- 2.2. Kriza socijalne države.** Socijalna država u povijesti Savezne republike Njemačke bila je odlučujućom pretpostavkom održanja društvenog mira. Ipak sustav socijalnog mira stoji pred brojnim izazovima (67).
- 2.2.1. *Siromaštvo u društvu blagostanja.* Posljednjih dvadeset godina u Njemačkoj je usporedo s bogatstvom raslo i siromaštvo. Siromaštvo ima više lica. Ono je više nego nedostatak radnog dohotka. Najgori oblik siromaštva jest gubitak prostora za stanovanje. Broj beskućnika koje 'zbrinjavaju' državne institucije procjenjuje se na 250.000 do 300.000 (68). Siromaštvo se danas još više tabuizira (69). 1994. godine više od 2 milijuna i 2.500 tisuća građana SRNJ ovisilo je o socijalnoj pomoći. Brojni žive u takozvanom skrivenom siromaštvu, tj. imali bi pravo na socijalnu pomoć, ali je ne traže. Među takvima su najčešće brojčane obitelji. Prema istraživanjima koje je vršio Caritas, svakom četvrtom koji prima socijalnu pomoć treba pribrojiti troje 'skriveno siromašnih' (69).
- 2.2.2. *Prikracene obitelji.* Rastući broj brakova bez djece upućuje na to da se stav prema djeci promijenio (70). Veći broj djece danas predstavlja rizik siromaštva (71).
- 2.2.3. *Financijsko opterećenje sustava socijalne sigurnosti.* Znatan uzrok poteškoćama financiranja socijalnog proračuna svakako je visoka nezaposle-

nost. Time izdaci za nezaposlene i mirovinske osiguranike nužno rastu (72). Tim uzrocima treba svakako pribrojiti i izuzetno nizak natalitet (77).

2.3. Ekološka kriza. Iako je na pojedinim sektorima dostignut visok stupanj tehničke zaštite okoliša, često je preopterećena regeneracijska podnosivost prirode (78). Pukotine u ozonskom omotaču i drugi oblici klimatskog ugrožavanja predstavljaju kvalitativno nove i egzistencijalne izazove modernoj civilizaciji zbog njihovog globalnog karaktera i nepredvidivosti posljedica. Mnogi se pokušaji prelamaju na egoizmu pojedinih država i na kratkovidnosti pojedinih institucija. Činjenice se teško daju opovrći. Ne nedostaju ni dobre političke namjere, ali je vrlo teško određena načela sprovesti u djelo (79). Rapidna potrošnja prirodnih zaliha uvelike ugrožava perspektive budućih generacija osobito u siromašnim zemljama južne hemisfere. Posljedična zaštita okoliša sve se teže financira dok se brojne ekološke štete pokazuju nepopravljivima. Stoga životno blagostanje građano na temeljima kvantitativnog rasta postaje sve upitnijim u Zapadnoj Europi (80). Šteta je da ni zajednička europska agrarna reforma a ni nacionalni programi nisu mogli spriječiti da sve manji broj poljoprivrednika može sebi osigurati perspektivnu egzistenciju baveći se poljoprivredom (81).

2.4. Europski integracijski procesi. Politika europskog ujedinjenja odlučujućeg je značaja za budućnost Njemačke i čitavog Kontinenta. Treba ustrajati na procesima ujedinjavanja da bi se očuvao mir u Europi. Razlozi za ujedinjenje ne počivaju isključivo na gospodarskim aspektima. Oni idu puno dublje – do zajedničke povijesti koja je protkana stoljetnom kršćanskom tradicijom. U toj tradiciji počivaju zajedničke vrijednosti koje mogu biti osnovom zajedničkih političkih opredjeljenja, normi i institucija poput demokracije, pravne države i moderne socijalne države. Građeci na ovim zajedničkim vrednotama nastala je i Europska zajednica koja ima utjecaja na različita područja života (82).

2.5. Globalni izazovi. Globaliziranje znači otvaranje tržišta za robe i usluge na svjetskoj razini, rastuću velikodušnost za poduzetništvo i razmjenu tehničkog znanja, moći i kvalificirane radne snage. Tome valja pridodati rastuću mobilnost kapitala (84). U procesu globaliziranja znatno se pooštrila konkurencija. Granične zemlje srednje i istočne Europe, jugoistočne Azije i Latinske Amerike, traže pristup svojim proizvodima na tržište industrijski razvijenih zemalja i istovremeno se nude za odredišta novih investicija (86). Globaliziranje nosi sa sobom i šanse i rizike (87). Globaliziranje gospodarstva znači istovremeno globaliziranje socijalnih i ekoloških pitanja. Time raste svijest zajedničke odgovornosti u zajednici naroda. Globaliziranje se ne događa kao prinuđivanje prirodnih procesa, ono iziskuje političko oblikovanje (88). Porasle su razlike blagostanja najsiromašnijih i najbogatijih zemalja (89). Ratovi, nasilje, kršenje ljudskih prava, prirodne ka-

tastrofe, siromaštvo i glad prisiljavaju brojne ljude na napuštanje svojih zemalja. Brzi porast migracija i izbjeglica u čitavom svijetu postoje obilježjem posljednjih decenija 20. stoljeća. Trenutno se u Njemačkoj nalazi 8 milijuna stranaca, a od toga 5,5 milijuna pečalbara sa svojim obiteljima. Vrlo se mali broj društveno-pravno integrirao iako pripadaju već drugoj i trećoj generaciji. Ophođenje s njima testira otvorenost, solidarnost, toleranciju i slobodu društvene zajednice (90).

3. Perspektive i impulsi koji dolaze iz kršćanske vjere

3.1. Pitanje o čovjeku. Socijalno tržišno gospodarstvo počiva na antropološkim i etičkim pretpostavkama koje samo ne može stvoriti niti ih jamčiti, ali je bez njih neodrživo. Na te pretpostavke treba podsjetiti upravo u ovo vrijeme dubokih promjena (91). Crkva upravo ovdje vidi svoju zadaću jer kršćanska slika čovjeka zajednička je baština europskog kulturnog kruga te gospodarskog i društvenog poretka koji je iz nje proizašao.

3.2. Oblikovanje svijeta kršćanskom vjerom.

3.2.1. *Oblikovanje svijeta kao dara i uzdarja (zadaće).* U svijetu kršćanske vjere oslikava se određeni pogled na čovjeka: čovjek je slika Božja. Time je čovjeku dano jedinstveno i nepromjenljivo dostojanstvo. Istovremeno mu je time povjerena odgovornost za sve stvoreno (93). Sveto pismo također govori o narušenom izvornom redu, o otuđenju čovjeka od svog temeljnog određenja, ali istovremeno najavljuje pojavak novog reda stvaranja u Kristovom križu i uskrsnuću. To predstavlja dar opraštanja, pomirenja i nove slobode. Po Kristu smo već spašeni pa se stoga u oblikovanju svog života i svijeta ne moramo sami spašavati. Upravo to oslobađa da se u svom djelovanju više ne skrbimo samo za sebe. Kršćanska vjera živi iz nade u novo stvorenje u kojem neće biti ni suza, ni jauka, ni tuge, ni muke (Otk 21,4). Ljudi ne mogu 'stvarati' kraljevstvo Božje. Time se opraštaju od perfekcionizma i prevelike zahtjevnosti. Kršćanska nada osposobljava da u prostoru 'predzadnjeg', što ostaje nesavršeno, izdržimo i da taj prostor znamo vrednovati. Ta nada ne pruža detaljna uputstva, ali preuzima odgovornost za svijet i čovjeka. Pruža svjetlost i snagu, odvažnost i pouzdanje da se u uvjetima ovog svijeta založimo za poredak dostojan čovjeka, slobodan, pravedan i solidaran. Ovo zauzimanje znači davanje svjedočanstva o čovjekovu dostojanstvu (94). Unatoč krhkosti ljudske egzistencije čovjeku je darovana sloboda za odgovorno oblikovanje svijeta. Ovo što čovjek može prethodi svemu što on mora. Etički zahtjev proizlazi iz Bogom dane osposobljenosti za razumno i odgovorno djelovanje. Ovaj po-ticaj i ohrabrenje osobito je važno u ozračju suvremenih promjena (95).

3.2.2. *Oblikovanje svijeta iz povijesnog iskustva i iskustva povijesti spasenja.*

Poziv na odgovorno oblikovanje svijeta upućen je svima i svakom pojedincu, ali ne svakom pojedinačno. Jer Bog je stvorio čovjeka kao pojedinca ali i kao zajednicu i pozvao sve ljude u zajednicu naroda Božjega (96). Temeljno povijesno iskustvo sastoji se u oslobođenju izraelskog naroda iz egipatskog ropstva. On je oslobodio narod, ali istodobno želi da se ljudi tako odnose jedni prema drugima. Stoga stvara životni red dekaloga (Izl 2; Pnz 5) (97). U iskustvu ljudske nevjere i nepravde događa se iskustvo Božje milosti i spasenja. Preko proroka Bog kritizira društvenu nepravdu (Am 4,1; 5,7-15). Oni se posebno zauzimaju za obespravljene i strance (Iz 2; Ljet 3; Pnz 5) (98). Isusov nastup i njegova radosna vijest nalaze se na crti iskustva Boga i iskustva povijesti. On obnavlja obećanje oslobođenja i spasenja pozivajući na obraćenje, tj. na život u pravednosti i milosrđu. U govoru na gori to se obećanje osobito odnosi na siromahe, malene, krotke i nenasilne (Mt 5; Lk 6) (99).

3.2.3. *Oblikovanje svijeta kao nalog Crkvi kao narodu Božjem.* Crkva kao sljedbenica Kristova ne živi samo za sebe i ne smije se sama sa sobom baviti. Ona je poslana svim ljudima i narodima (Mt 28,19) (100). Stoga se ne smiju u Crkvi odvojiti vjera i vlastiti život, naviještanje i vlastita praksa. Kršćani ne mogu dijeliti kruh za Gospodinovim stolom a da ne dijele svoj kruh svagdanji sa drugim ljudima. Spasenje koje nema svoje učinke u svijetu u opasnosti je da stvori svijet u kojem nema spasenja. Zauzimanje za ljudsko dostojanstvo i ljudska prava, za pravdu i solidarnost konstitutivni je dio Crkve. To je njezina obaveza koja proizlazi iz vjere u Božju solidarnost s ljudima i iz njezina poslanja da bude znakom i sredstvom jedinstva i mira u svijetu (101). Stoga kršćanski socijalni nauk nije apstraktni sustav normi. On je prije rezultat uvijek novih refleksija nad ljudskim iskustvom u povijesti i sadašnjosti u svijetu kršćanske slike čovjeka (102).

3.3. Temeljne etičke perspektive

3.3.1. *Dvostruka zapovijed ljubavi prema Bogu i bližnjemu* novozavjetni je sažetak svih zapovijedi (Rim 13,8-10). Ona je temeljni oblik u kojem je pojam biblijskog etosa predstavljen kao etos zajedništva. Ova zapovijed uklanja neprijateljstvo svih međuljudskih odnosa i granice svakoj ljudskoj solidarnosti. U jedinstvu između ljubavi prema Bogu i ljubavi prema bližnjemu dolazi do izražaja međuovisnost između odnosa prema Bogu i odgovornosti za svijet, između vjere (103). Ljubav prema Bogu bez ljubavi prema bližnjem ostaje apstraktna, i naposljetku zapravo nestvarna (1 Iv 4,20). Ljubav prema Bogu postaje djelotvorna u ljubavi prema bližnjemu kao što ljubav prema bližnjemu vodi k Bogu. Ako je dakle ljubav prema Bogu nedjeljiva od ljubavi prema bližnjemu, a jednako tako vjera od etosa, ispovijest i slavljenje vjere od prakticiranja pravednosti, onda dvostruka

zapovijed ljubavi mora imati učinak i u strukturalnim dimenzijama, tj. u izgradnji društva koje nikog ne isključuje a pruža životne prilike svima (104).

3.3.2. Pravednost treba dati opciji za siromašne, slabe i prikraćene. Kršćanska ljubav prvotno je usmjerena siromasima, slabima i prikraćenima. Opcija za siromašne obavezujući je kriterij kršćanskog djelovanja. Pravo siromašnih povezuje se s biblijskim oslobođenjem iz ropstva (Pnz 24,17 sl.). Ispravan odnos prema siromasima i zauzimanje za pravdu i pravo pokazatelji su vjernosti savezu s Bogom (105). Isus uvjetuje zajedništvo s Bogom sa življenom solidarnošću s najmanjima i najslabijima (Mt 25,34-36.40). Solidarnost sa siromasima postaje mjestom susreta s Bogom (106). Stoga iz perspektive kršćanske etike svaki čin i svaka odluka u društvu, politici i gospodarstvu mora se vrednovati prema pitanju kako se ona odražava na siromašne, koristi li njima i osposobljava ih za čine za koje će sami moći preuzeti odgovornost. Ova biblijska opcija usmjerena je na otvaranje perspektive onima koji žive u sjeni blagostanja, koji nisu u stanju artikulirati svoje potrebe niti stvoriti svoj lobi. Ona obavezuje imućne na savez solidarnosti (107).

3.3.3. Pravednost. Kad kršćani povezuju biblijsko svjedočanstvo s aktuelnim izazovima, time ne stvaraju samo orijentir svog etičkog ponašanja, već ističu etičke stavove koji se odnose na institucionalni okvir društva. Tome prvotno pripada pojam pravednosti. Pravednost je ključni pojam biblijske predaje koji obuhvaća sve što sačinjava zdravu ljudsku egzistenciju. Taj je pojam u Bibliji u tijesnoj vezi s mirom, slobodom, otkupljenjem, milošću i spasenjem (108). I u starim filozofskim i teološkim raspravama ideja pravednosti razvila se kao temeljno načelo društvenog poretka. Ona uz ostala prava uključuje pravo na društveno suodlučivanje i osigurava društveni mir i mir u svijetu (109). Teološka tradicija stupnjevala je pravednost na različitim razinama. Pravednost u odnosu pojedinca prema državi označena je kao zakonska pravednost koja definira obaveze pojedinca (*iustitia legalis*), a pravednost u suprotnom odnosu označena je kao distributivna pravednost (*iustitia distributiva*). Odnos članova društva prema zakonskim normama označen je kao izjednačujuća pravednost (*iustitia commutativa*) (110). Socijalna pravda ne iscrpljuje se u osobnoj skrbi zaprikraćene, već se usredotočuje na razgradnju uzroka u strukturama koji ishoduju nedostatak udjela u društvenim i gospodarskim procesima (112). Socijalna pravda mora dakle stvarati strukture koje će omogućiti pojedincu da odgovorno sudjeluje u društvenom i gospodarskom životu. Da bi se ostvarila ovakva socijalna pravda potreban je odgovarajući sustav odgoja i obrazovanja (113). Biblijski etos socijalne pravde ne iscrpljuje se u zahtjevu za pravednošću. On uključuje naklonost, ljubav i milosrđe. Zapravo je milosrđe, koje pretpostavlja pravednost, ispunjenje pravednosti (114).

3.3.4. Solidarnost i subsidijarnost. Pravedno društvo zasniva se na dva dopunjujuća načela: solidarnosti i subsidijarnosti (115). Solidarnost prvotno označava činjenicu međuljudske povezanosti i zajedništva međuljudske sudbine. Kad ljudi unatoč svim razlikama otkriju da ipak sačinjavaju jedan »mi«, potaknuti su na solidarne čine jer činjenica međusobne povezanosti, odnosno ovisnosti, ukazuje im na zajedničke interese i potiču ih na njih, dok istovremeno oslobađaju u njima spremnost da se odreknu traženja vlastitih prednosti koji su na štetu drugoga ili na štetu društva (116). Ovu dimenziju zajedničkog dobra ističe i enciklika *Sollicitudo rei socialis: Oni koji imaju najveći utjecaj, jer raspoložuci najvećim dobrima i uslugama, moraju se osjećati odgovornima za slabe i biti spremni s njima dijeliti ono što posjeduju. U duhu te iste solidarnosti, oni koji su najslabiji ne smiju, sa svoje strane, zauzeti puki pasivni ili rušilački stav prema društvu, već treba da za dobro svih čine ono što je u njihovoj moći, dakako braneći pritom svoja zakonita prava* (39) (117). Ovo načelo vrijedi i za međunarodne odnose. Pomoć za razvoj mora služiti kao samopomoć i kao razgradnja protekcionizma (118). Tako se solidarnost pojavljuje kao princip koji otkriva da se kao društvo svi nalazimo »u istom čamcu« (119). Solidarnost zahtijeva da svaki pojedinac u svom jedinstvenom dostojanstvu preuzme odgovornost čime subsidijarnost ostaje uz bok solidarnosti. Društvene strukture sukladno načelu subsidijarnosti moraju se tako oblikovati da ostavljaju slobodni prostor pojedincu i manjim skupinama da se samostalno i samoodgovorno razvijaju (120).

3.3.5. Održivost. Solidarnost se ne odnosi isključivo na sadašnju generaciju. Ona uključuje odgovornost i za nadolazeće generacije. Nadolazeće generacije također imaju pravo na zdrav okoliš i na udio u prirodnim resursima. Ova se maksima u naše vrijeme povezuje s pojmom održivog razvoja (122). Opći cilj održivog razvoja usmjeren je prvotno na odgovornost za stvoreno. U biblijskom duhu ova se dimenzija odgovornosti temelji na stvorenskoj naravi čovjeka koji je stvorenje u zajednici stvorenja (Post 1-2). Čovjek je vezan zajedničkom sudbinom s ostalim stvorenjima. Njemu je povjerena posebna odgovornost da zemlju obrađuje i čuva (Post 2,15), tj. da je kultivira i oblikuje kao životni prostor i da je takvu čuva (123). Ubuduće kršćanski socijalni nauk mora više nego dosad isticati isprepletenost socijalne, gospodarske i ekološke problematike.

4. Temeljni konsenzus o društvu održivom za budućnost

Dosada iznesena načela i perspektive rezultat su dugoročnog razmišljanja te se mogu prihvatiti u kako kršćanskim tako i u nekršćanskim prožetim kulturama, a mogu pridonijeti oblikovanju temeljnog etičkog koncenzusa na koji je upućena

politika, gospodarstvo i čitavo društvo. Tek je na njemu moguće postići opću suglasnost o važnim perspektivama budućeg društva i prevladati prijeteće gospodarske i socijalne probleme (126). Temelji koncenzus ne znači harmoniju već dostatnu mjeru suglasnosti unatoč suprotnostima koje i nadalje ostaju. U brojnim pitanjima ne postoji stvarni koncenzus među stanovništvom, već samo spremnost prihvaćanja kompromisa. Stoga je još važnije postići suglasnost oko određenih temeljnih elemenata socijalnog poretka na kojima bi se mogle donositi odluke s kojima svi mogu živjeti (127). Za razliku od prijašnjih društvenih oblika koji su u svojoj zatvorenosti bili prilično pregledni, moderna društva su obilježena složenom međuovisnošću. Pitanje respektiranja ljudskog dostojanstva, socijalnih nejednakosti, očuvanja ili pljačkanja temeljenih životnih pretpostavki, nije više stvar dobre volje pojedinca, već prije svega stvar pravnih, gospodarskih i društvenih odnosa u kojima ljudi žive. O ovim pitanjima ovise temeljne pretpostavke društva održivog za budućnost (128). Suvremene ideje međuljudskog življenja otvorile su mogućnost mirnog suživota unatoč svim razlikama. Na ovim idejama počivaju vodilje otvorenog, pluralističkog društva; demokratske, pravne i socijalne države te socijalnog tržišnog gospodarstva izgrađenog na slobodi, natjecateljskom duhu i društvenoj odgovornosti. One već dugo prožimlju zapadno društvo i dugo će ga određivati u svjetskim razmjerima. Oživotvorenje ovih ideja svakako počiva na etičkim pretpostavkama koje one same po sebi nisu mogle stvoriti. Demokracija ne može živjeti bez temeljnog moralnog koncenzusa. Tržišno gospodarstvo upućeno ne samo na gospodarske subjekte već i na odgoj djece i mladeži. Jer ljudima su potrebna ne samo politička prava i gospodarska dobra, već prije svega mogućnost da svoj život smisljeno oblikuju u vlastitoj odgovornosti i u zajedništvu s drugim ljudima te osjećaj da su u svojim osobnim kvalitetama zapaženi i priznati. Gospodarska misao naginje sužavanju ljudskog života na gospodarske dimenzije. Pritom se zapostavljaju kulturalne i socijalne međuovisnosti ljudskog života. Nasuprot tome, socijalno-etička tradicija kršćanskih crkava naglašava nedvojbeno jedinstvo ljudskih životnih nada i mnogovrsnosti ljudskih prava i dužnosti (129).

4.1. Ljudska prava. Priznavanje ljudskih prava istovremeno znači i uočavanje obveza zauzeti se za prava drugih ljudi i njihova prava staviti za granice slobode vlastitoga čina. O ostvarenim ljudskim pravima može se govoriti tek onda kad državno-pravni poredak štiti prava svakog čovjeka bez obzira na spol, porijeklo i osobna obilježja. Ali time ne završava zauzimanje za ljudska prava. O ostvarenju ljudskih prava može se govoriti kada ona budu priznata i zaštićena na svjetskoj razini. A to je još uvijek odveć daleko (130). Povijest 'otkrića' ljudskih prava pokazuje da su opetovano oblikovana kao reakcija na iskustvo elementarne nepravde. Stoga je potrebno stalno poboljšavanje ljudskih prava (131). U povijesnom razvoju ljudskih prava može se razlikovati tri vrste ljudskih prava:

– individualna prava na slobodu: slobodu vjerovanja, svijesti i mišljenja; pravo na korektan pravni proces; zaštitu privatne sfere, braka i obitelji; slobodu izbora zanimanja i slobodu kretanja.

– pravo na političko suodlučivanje: sloboda okupljanja, sloboda udruživanja, aktivno i pasivno izborno pravo, slobodu tiska.

– temeljna gospodarska i kulturalna prava: pravo na obrazovanje i sudjelovanje u kulturnom životu, pravo na rad i korektne radne uvjete, pravo na vlasništvo, socijalno osiguranje i zdravstvenu skrb, pravo na stan, odmor i slobodno vrijeme.

Osiguravanje ovih prava ovisi o različitim preduvjetima. Sporno je osobito pitanje mogu li se i moraju li se zahtjevi za gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima osigurati državnim mjerama. U svakom slučaju, države su obvezne zauzeti se za ostvarivanje ovih prava (132). Obveze formiranje socijalne države, socijalnog osiguranja, obrazovanja, zdravstvene skrbi razvile su se kao konstitutivni dio zapadnog društvenog poretka (133). Ostvarivanje temeljnih postavki demokracije, pravne i socijalne države u praksi uspijeva tek s ograničenjima. U okviru sve složenijeg pravnog sustava najteže uspijeva nezaposlenima, siromasima, obiteljima, strancima, mladeži i višestruko prikraćenima izboriti se za svoja prava (134). Kršćanska opcija za siromašne u službi je ne samo njima već i u interesu općeg dobra a time i u interesu jačih. Društvo koje zapostavlja nadolazeću generaciju i vlastite roditelje stavlja na kocku vlastitu budućnost. Tko isključuje nezaposlene i strance, odriče se udjela na njihovim sposobnostima i iskustvima. Ako bolesnima i invalidima nije omogućen život dostojan čovjeka, dolaze u pitanje elementarna načela zajedničkog življenja u društvu (135).

4.2. Slobodna socijalna demokracija. U demokraciji javnost predstavlja forum oblikovanja političke volje. Nastojanje oko složnosti i jednoznačnosti te ljudska čežnja za skladom nalaze se u napetosti s raznolikošću, slobodom, konkurencijom mišljenja i time nužno povezanim političkim razmiricama. Za volju slobode mora se ostaviti prostor političkim razmiricama. Već dugo je zbog svog velikog značenja za oblikovanje političke volje bila kontroverzna uloga javnih medija. Mediji mogu biti ustanove sve veće kontrole vlasti, ali jednako tako utjecajni instrumenti manipulacije (138). Trenutno je država suočena sa sve većim očekivanjem da preuzme cjelokupno usmjeravanje društvenog razvitka (140). Međutim, ne samo zbog praktičnih poteškoća već i zbog zakona supsidijarnosti potrebno je kritički promotriti ovakva očekivanja (141).

4.3. Ekološki-socijalno tržišno gospodarstvo. U zapadnoj Njemačkoj uspješnost tržišnog gospodarstva zajedno sa socijalnim izjednačavanjem između društvenih skupina i slojeva do sada je bila osnovom gospodar-

skog uspjeha koji je, prema međunarodnoj usporedbi, omogućio izgradnju državnih socijalnih ustanova na visokom stupnju (143). U novim saveznm državama došlo je do ekstremno visoke nezaposlenosti i ogromnih razlika u prihodima. Rezultat je to šokantnog prelaska sa centraliziranog gospodarstva koje je namrlo zastarjelu i potrošenu infrastrukturu, dugovanja i međunarodnu nekonkurentnost na novi društveno-gospodarski poredak. Građani novih saveznih država doživljavaju novi gospodarski poredak socijalno nepravednim. Mnogi su izgubili povjerenje u koncept socijalno tržišnog gospodarstva (144). Ali nema na vidiku drugog gospodarskog sustava koji bi mogao uspješno ispuniti zadaću da ljude materijalno opskrbi i socijalno osigura kao postojeći sustav socijalno-tržišnog gospodarstva. Istovremeno je potrebno suočiti se i vrednovati kritičke primjedbe. Ostvarivanje socijalnog tržišnog gospodarstva u Zapadnoj Njemačkoj poslije drugog svjetskog rata počivalo je na najmanje četiri pretpostavke koje više ne postoje u tom obliku:

- Investicije s rastućom produkcijom, rast plaća i rast kupovne moći. Odnos kapitala i rada promijenio se na štetu rada. Prihodi od kapitala povećavaju se u odnosu na radne dohotke.
- Socijalna struktura počivala je na jednom zaposlenom u obitelji. Porast kvalificiranih žena promijenio je taj odnos kao i obiteljske veze.
- Socijalno-tržišno gospodarstvo u Zapadnoj Njemačkoj odvijalo se u najvećoj mjeri u nacionalnim okvirima. Proces globalizacije doveo je nacionalno gospodarstvo u ovisnost o međunarodnoj suradnji. Stabilizacijske mjere koje može poduzeti država time su u velikoj mjeri umanjene.
- Ogroman porast proizvodnje doveo je do povećanja opterećenja okolišta što prijeti smanjenjem kvalitete života. To se počelo nazirati tek 70-tih godina.

Tim novim izazovima model 'pukog tržišnog gospodarstva' ne može dati zadovoljavajući odgovor. Izdvajanjem tržišnog gospodarstva iz društvene domene ugrozilo bi demokratski razvoj, socijalnu sigurnost, unutarnji mir i ustavom zajamčenu socijalnu pravednost. Nije realistično očekivati da se nastali problemi mogu riješiti pukim prilagođivanjem odnosima međunarodne konkurencije, kao što ne bi bilo ispravno ustrajati na postojećem stanovištu (146). Sve veće opterećivanje okoliša jedan je od brojnih razloga za preoblikovanje socijalno-tržišnog gospodarstva. Kad se radi o socijalnoj problematici ekološka pitanja su u izravnoj svezi sa solidarnom raspodjelom uključujući i buduće generacije. Poboljšanje postojećeg modela socijalno-tržišnog gospodarstva ne bi bilo dostatno. Potrebna je strukturalna reforma kojom će se stvoriti ekološko-socijalno tržišno gospodarstvo (148). Za oblikovanje poretka modernoga društva neophodni su sljedeći elementi:

- osobna odgovornost i poduzetnička inicijativa,
- okvir socijalnog poretka koji po principu solidarnosti i subsidijarnosti osigurava građane u elementarnim životnim rizicima i koji skrbi o pravednoj raspodjeli životnih šansi,
- porezni sustav kojim se osigurava potrebna infrastruktura, potpomaganje razvitka i pravedna raspodjela,
- održavanje stabilnosti domaće valute,
- uzimanje u obzir međunarodnih izaziva i njihovo odgovorno oblikovanje,
- povezivanje socijalno-gospodarskih sustava na regenerirajuće osnove i vremenski ritam ekoloških sustava,
- solidarno ponašanje kao pretpostavka očuvanja vrednota, pouzdanja i lojalnosti (149).

U Njemačkoj ne bi smjelo biti zapostavljenih područja. Radi se o tome da se oba dijela Njemačke u procesu suživljavanja moraju preorijentirati da bi odgovorili zahtjevima društva sposobna za budućnost.

4.4. Ljudska prava na rad i novo poimanje rada. U reguliranju zapošljavanja ne radi se samo o radnom dohotku. Plaća koja je u svezi s državnim porezom, davanjima i transferima mora prije svega osigurati život primjeren kulturnim standardima (151). U duhu kršćanskog shvaćanja pravo čovjeka na rad neposredni je izričaj ljudskog dostojanstva (152). Bez obzira na postojeće probleme u raspodjeli posla između muškaraca i žena, danas je neosporna njihova ravnopravnost. Za tu ravnopravnost bitno je da u budućnosti žene imaju pravedan udio na radnim mjestima, a da muškarci preuzmu pravedan udio u domaćinstvu i odgoju (153). Posljednjih su godina enormno porasli zahtjevi za sve većom produktivnošću, vremenski pritisak i mentalitet kratkoročnog uspjeha. To se odrazilo na radne uvjete brojnih djelatnosti na raličitim područjima. Istovremeno rastu zahtjevi za privatnim životom kao suprotnost radnom i za fleksibilnijim mogućnostima posla izvan stalnog zaposlenja. Sve manje su životne mogućnosti i mogućnosti razvoja onih koji ne mogu izdržati taj brzi tempo društvenog života. Radi se o potrebi poboljšanja obiteljskih dohodaka i istovremeno povećanja suverenog raspolaganja vremenom (154). Kad gospodarstvo ne uspijeva uposliti sve radno sposobne, politika mora poduzeti odgovarajuće mjere, inače dolazi do promjena ljudskih sposobnosti i gubitaka humaniteta u društvu. S jedne strane potrebno je snažnije političko i socijalno priznanje djelatnosti koje su izvan onih koje su na raspolaganje na tržištu rada. S druge pak strane potrebna je i pomoć onima koji nose teret radne krize (155).

4.5. Šanse i oblici solidarnosti u obnovljenoj socijalnoj kulturi. Dosadašnje javne rasprave uglavnom su se usredotočile na napetost koja vlada između tržišnog gospodarstva i socijalne države. U tome je još uvijek pri-

sutan antagonizam koji je vladao u vremenima hladnog rata. Kad tržište dođe do svojih granica, spas se traži u državi. Zakaže li država, zahtjevi sele na tržište, privatizaciju i dereguliranje. U ovom dualizmu lako padne u zaborav da i društvene skupine i ustanove koje ne pripadaju ni državi ni tržištu mogu dati svoj doprinos povećanju društvenog blagostanja. Ovdje se u prvom redu misli na obitelji, ali i na ustanove općeg dobra, oblici organizirane samopomoći, primjerice u crkvama, sindikatima ili udrugama, te oblici obostrane pomoći, primjerice u području međususjedskih ili drugih poznaničkih odnosa. Zajednički nazivnik svim ovim oblicima unapređivanja općeg dobra sastoji se u duhu solidarnosti njihovih sudionika (156). Mjesto uobičajenih oblika solidarnosti sve više ustupa mjesto dragovoljnom solidarnom povezivanju u različite skupine koje često nastaju zajedničkim angažmanom za zajedničke stvari (157). Te skupine često žele globalno razmišljati a lokalno djelovati. K tome su se u društvu raširili novi pogledi na svijet, primjerice, odnos prema okolišu i spolovima. Zajedničko mnogim od ovih pokreta jest proširivanje razumijevanja solidarnosti. Univerzaliziranje solidarnosti čini razliku s prijašnjim oblicima solidarnosti koji su bili puno ograničenije. Kršćani u tom mogu prepoznati razinu zahtjeva za kršćanskim univerzalizmom ljudskog dostojanstva i ljudskih prava. U javnim raspravama često se ovi novi oblici solidarnosti zaobilaze, a samo se žali na sve nesolidarnije društvo i osjećaj zajedničkog dobra (158). U Njemačkoj brojne kršćanske zajednice i crkvene skupine i udruge sprovode razne akcije solidarnosti, poput mimohoda solidarnosti sa strancima. Ekološki i feministički pokreti često ne ostaju na svom političkom angažmanu već se iskušavaju u novim, primjernim oblicima solidarnih zajednica. K tome možemo pribrojiti tisuće skupina samoorganizirane pomoći. Vjerničke zajednice i ustanove, različite organizacije i inicijative sudjeluju u ovim pokusnim pokušajima iz kojih se razvijaju novi oblici volonterskog ili službenog angažmana. U okviru Katoličke i Evangeličke crkve u Njemačkoj postoji više od milijuna žena i muškaraca volonterski angažiranih u različitim pokretima solidarnosti (159). Jednako tako ostaju nezapaženi brojni čini solidarnosti u području skrbi za starije, djecu, nemoćne i invalide (160).

4.6. Međunarodna odgovornost. Manje no ikad do sada mogu pojedine zemlje određivati svoju budućnost neovisno o drugima (161). Vlasništvo, ali isto tako i međunarodni mobilni kapital imaju svoje socijalne obveze (162). Prve pokušaje globaliziranja tih odnosa predstavljaju Ujedinjeni narodi, Svjetska trgovinska organizacija (WTO), a na važnosti sve više dobiva i Europska unija u svojoj financijskoj, gospodarskoj i društveno-političkom suradnjom (163–164). Temeljnom poimanju budućega društva svakako pripada i uviđanje potrebe preuzimanja međunarodne odgovornosti.

Njemačka je na temelju svojih socijalnih i ekoloških iskustava, svog političkog opredjeljenja koje počiva na Ustavu te na temelju članstva u brojnim europskim integracijama na osobit način obvezna da ova temeljna načela promiče i na svjetskoj razini (165).

5. Ciljevi i putovi

Na temelju teoloških i etičkih pretpostavki te temeljnog konsenzusa o budućem društvu postavlja se pitanje konkretnih promjena. Zadaća crkava nije opisivane detaljnih ciljeva i putova. One prvotno žele dati usmjerenja, ukazati da su rješenja moguća i ohrabriti za djelovanje.

O ovim ciljevima i putovima u Njemačkoj postoji vrlo mala suglasnost. Temeljni konsenzus o političkim i društvenim pitanjima može poslužiti za okvir u kojem će se kretati suočavanja i putovi mogućih rješenja.

5.1. Smanjiti nezaposlenost. Nezaposlenost nije nepremostiva sudbina. Postoje pretpostavke reduciranja masovne nezaposlenosti. Produkcija i nacionalni dohodak u Njemačkoj nikada nisu bili viši. Njemačka ima moderno izgrađenu infrastrukturu i gospodarski sustav. Građani su visoko kvalificirani. Vlada društveni mir. Cijene su stabilne, kamate niske. Stoga ne postoje opravdani razlozi za negativno vrednovanje (167). Ipak treba tražiti načina da svi za rad sposobni dobiju posao (168). Nova radna mjesta prvotno se očekuju na regularnom radnom tržištu (169). Potreban je poticaj za tehnoloških i gospodarskih inovacija te poboljšati sustave obrazovanja (171). Nužno je nadalje poticati samostalno poduzetništvo i poduzetničke inicijative. Radna su se mjesta stvorila i stvarat će se u malim i srednjim obrtničkim pogonima. Treba promicati novu kulturu samostojnosti. Prije svega u području obrtništva i srednjeg sloja nude se velike šanse za samostalno osnivanje pogona (171). Skraćivanje radnog vremena bez potpunog izjednačavanja plaća mogu stvoriti nova radna mjesta. Također treba povećati uskladivost radnih s obiteljskim obvezama. Upošljavanje s djelomičnim radnim vremenom i smanjivanje prekovremenoga rada, tj. fleksibiliziranje radnog vremena također je u službi stvaranja novih radnih mjesta. Radnicima nasuprot smanjivanja ili povećavanja dohodka stoji povećavanje slobodnog vremena a time i suverenije raspolaganje svojim vremenom (172). Pravedna raspodjela posla predstavlja pravednu raspodjelu plaća. Osim toga mora se misliti na to da svi nemaju radne dohotke (173). Treba poticati programe poput projekta »Posao umjesto socijalne pomoći«. Bolje je financirati rad nego nezaposlenost. Postoji dovoljno posla. Mora se pronaći načina kako uložiti gospodarsko bogatstvo da posao bude plaćen. Postoji povećana potreba rada u području okoliša, uređivanja javnih površina, saniranje gradskih površina, manjih reparatura, domaćinstva, zanima-

nja koja se odnose na osobe, primjerice pomoć mladima (174). Potrebno je nadvladati 'dominaciju profitabilnih djelatnosti' te društveno priznati i poticati različite oblike rada (176).

5.2. Reforma socijalne države.

5.2.1. Konsolidirati sustave socijalne sigurnosti. Sustav socijalne države u Njemačkoj pokazao se dobrim. Ipak suočen sa sadašnjim promjenama predstoji mu da se potvrdi (177). Socijalna država dužna je svakom čovjeku u Njemačkoj omogućiti život dostojan čovjeka. Socijalna pomoć pritom služi kao posljednje sredstvo u sustavu socijalne sigurnosti (179). Regulatorni zakoni socijalne pomoći ne smiju ostati 'zamrznuti' jer bi time prvotno bile zapostavljene obitelji (180). Za uspješno prevladavanje siromaštva politika stvaranja stanova ima veliko značenje (181). Hitno je ponovno uspostaviti povjerenje u mirovinska osiguranja (183). Strukturalne reforme zdravstva pokazale su se težima nego se očekivalo (185). Sustav socijalnog osiguranja upućen je na dopunjavanje sa strane privatnih inicijativa. To se u velikoj mjeri dogodilo u izgradnji privatnih stanova (186). Krizi socijalne države pridonose i problemi financiranja i deficiti sustava socijalnog osiguranja. Stoga je vrlo važno da se diskusije o financijskim pitanjima socijalne države vode ne samo kvantitativno kao financijsko-politička diskusija o mjerama štednje, već prije svega kao rasprava o oblikovanju društveno-političkog života (187). Najvažnija pretpostavka za sposobnost financiranja sustava socijalnog osiguranja ostaje politika rada (188). Građani su spremni sudjelovati u mjerama štednje ukoliko vide da su teret i obveze pravedno i solidarno raspodijeljeni. Pritom se mora očuvati pravednost i solidarnost ne samo pri raspodjeli izdataka i obveza, već isto tako u prilivu sredstava (191).

5.2.2. Osnajiti solidarnost u društvu.

5.2.2.1. Pomoći napredak obitelji. Opterećena obitelj, otežavanje njezine životne svakodnevnice i ograničavanje njezine razvojne mogućnosti pogađaju prije svega djecu (192). Obitelj i gospodarski sustav upućeni su jedno na drugo. Ipak su u sadašnjim uvjetima na prilagođivanje radnih zahtjeva prisiljene samo obitelji. To naravno ide na teret obiteljskog života i zajedničkog obiteljskog vremena. To naravno utječe i na odluku o rađanju djece. Stoga se svijet rada i sami poduzetnici moraju više osvrtni na potrebe obitelji (193). Ovoj problematici posvećeno je nekoliko sljedećih brojeva Izjave (194–199).

5.2.2.2. Ostvariti pravednost šansi između muškaraca i žena (200–203).

5.2.2.3. Osigurati šanse za budućnost mladima. U ovom se dijelu u obliku pitanja analiziraju prilike u kojima mladi žive (204). Ističe se da su osobito mladi ljudi pogođeni problemima zapošljavanja (205). Dvostruki sustav školovanja u Njemačkoj opravdao je svoje postojanje i treba ga zadržati

(206). Taj sustav pruža djevojčicama i mladim ženama dobre mogućnosti za stjecanje kvalifikacija (207). Mladim ljudima treba dati mjesto u stvaranju konsenzusa o oblikovanju gospodarskog i društvenog poretka (208).

5.2.2.4. *Jedinstvo Njemačke ispuniti životom.* Ne radi se o postizanju jednakog standarda na svim razinama, već o oblikovanju zajedničkog socijalne zajednice u cijeloj Njemačkoj (209). Uz brojne pozitivne aspekte ujedinjenja nalaze se i nove gospodarske nejednakosti (210). Ujedinjenje je mnogim ljudima otvorilo nove mogućnosti i nove perspektive. Svi su pozvani da nutarnje jedinstvo oblikuju zauzetošću i fantazijom, zadaća je crkava da pripomognu u ostvarivanju dijaloga i međusobnog razumijevanja i da potiču na solidarnost (213). Nutarnje jedinstvo može uspjeti tek onda ako ga ljudi na istoku i zapadu zemlje shvate kao solidarnu zajednicu. Nužno je raspodijeliti neizbježne žrtve i terete (214).

5.2.2.5. *Stvoriti pravedniju raspodjelu dobara.* Cilj ravnomjernije i pravednije raspodjele dobara u Njemačkoj još nije ostvaren (216). To vrijedi i na razini starih saveznih država (217). Ne samo siromaštvo, već i bogatstvo mora biti temom političkih diskusija (220).

5.2.2.6. *Poticati novu kulturu solidarnosti.* Tempo i razmjeri gospodarskih, društvenih i kulturnih promjena mijenjaju dosadašnje ustaljeno poimanje, oblike i način djelovanja tradicionalne socijalne kulture. Ove promjene zahvaćaju i društvene i građanske mreže bez kojih ne može postojati ni gospodarstvo ni društvo. Neophodno je novo promišljanje socijalne kulture. Više se pozornosti i priznanja mora posvetiti postojećim etičkim i socijalnim resursima u društvu (221). Država mora na svim razinama dati svoj doprinos da se stvori neophodan okvir preduvjeta u kojem se ove inicijative mogu razviti. Prednost treba dati javnom priznanju volonterskih aktivnosti (222). Nenadomjestivo dobro socijalne kulture predstavlja nedjelja. Zaštita nedjelje ugrožena je sve većim podređivanjem nedjelje gospodarskim interesima. Nedjelja kao dan Gospodnji prostor je središnjeg vjerskog sadržaja ali isto tako i vrijeme posvećeno obitelji, prijateljima i susjedima, a time je nedjelja vrlo važno kulturno dobro koje ne smije biti na dispoziciji (223).

5.3. *Pospješiti ekološke strukturalne promjene.* U interesu budućih generacija treba očuvati prirodnu životnu podlogu. Zagađeni i narušeni okoliš obnoviti koliko je to moguće (224). Osnovni preduvjet budućeg razvitka jest očuvanje prirodne životne podloge na kojoj počiva ljudska egzistencija. Očuvanje ekoloških funkcija može se postići štednjom i optimalnim iskorištavanjem (225). Na putu gospodarstva održiva za budućnost neophodno je proizvodne procese od početka do kraja uključiti u prirodni ciklus. Uostalom, gospodarski su procesi dio ekoloških sustava iz kojih se uzimaju sirovine i u kojima se mora prerađivati otpad. »Dugoročno gospodar-

stvo« mora se dakle usredotočiti na uvjete očuvanja i održanja ekoloških pretpostavki gospodarskog poslovanja i njegovih zakonitosti (226). Nadalje, strukturalne gospodarske prilagodbe poreznog sustava moraju ići u pravcu ekoloških ciljeva (227). Energetska politika mora biti prožeta načelom ograničavanja rizika, i to s obzirom na okoliš a jednako tako i na ljudsko zdravlje (228). Potrebno je također ekološki ojačati poljoprivredu (229). Promet predstavlja veliko opterećenje za klimu, prirodu i ljudsko zdravlje. Nužne su reforme koje će uvesti nove načine i nova transportna sredstva koja će biti manje štetna (230). Promjena načina življenja, uključujući i brojna odricanja, neophodna je u brojnim drugim područjima. Zacijelo će se promašiti cilj održivosti ako se ne smanji prosječna razina potrošnje u industrijskim zemljama. Stoga mora rasti svijest da je više nemoguće poboljšati kakvoću življenja s »više« i »brže«, već u povećanom prihvaćanju »manjega« i »sporijega«. Takav način življenja bit će možda moguće prihvatiti ako postane jasno da je bolja kakvoća življenja u načinu življenja koji štiti okoliš, odnosno susvijet (231). Istinski kršćanski život predstavlja snažne komponente kritike izjednačavanju 'dobrog življenja' s 'velikim imanjem'. Zaokret k jednostavnijem načinu življenja može pridonijeti boljoj kakvoći života i kulturnog razvoja.

5.4. Produbiti i proširiti europsko ujedinjenje (233–236).

5.5. Preuzeti odgovornost u ovom jednom, zajedničkom svijetu. Sve više ljudi uvida neophodnost solidarne zajednice naroda. Ovo je dovelo do brojnih međunarodnih i transnacionalnih sporazuma. Sve više su i zemlje koje nemaju velik utjecaj u oblikovanju svjetske politike uključene u zajedničku odgovornost. Jer svjetsko zajedničko dobro ne mogu postići samo mali broj snažno razvijenih zemalja, kao primjerice zemlje skupine G7. Inicijative pojedinih zemalja pa ma kako dobre one bile, nisu više dostatne u sustavu međunarodne raspodjele rada. Već postoje inicijative solidarnog ponašanja u gospodarskom i ekološkom pravu kao i u borbi protiv kriminala, u slučajevima katastrofa, zdravstva, prevladavanja migracijskih problema, erozije tla i širenja pustinje, u zaštiti mora, u pitanjima sigurnosti nuklearne energije, u ograničavanju upotrebe atomskog oružja. Dakle, svjetska solidarna zajednica ne mora se tek pronaći, već može graditi na ovim inicijativama (238). Postoji suglasnost o tome da se zahtijeva od vlada u siromašnim zemljama da sukladno svojim prilikama potiču društveni razvoj ekološki podnošljiv. To će uspjeti samo onda ako industrijski razvijene zemlje poput SRNJ, koje imaju ulogu vodećih zemalja, ponude modele gospodarenja orijentiranog na budućnost (239). Opasnim se pokazuje trend smanjivanja sredstava koja su trebala umanjiti opasnost razlika između Sjevera i Juga (240).

6. Zadaće Crkve

Nije dostatno da Crkva samo tematizira socijalne i gospodarske strukture i način ponašanja ljudi u njima. Ona mora promišljati svoje osobno ponašanje na tom području. Angažman Crkve na promjenama u društvu djeluje uvjerljivije ako se on ostvaruje i unutar Crkve.

6.1. Vlastito gospodarenje Crkve. Crkve kao poslodavci u Njemačkoj, kao posjednice novca i zemljišta, kao vlasnice pogonskih zgrada također predstavljaju subjekte gospodarenja. Kao takve ne mogu oblikovati ili zastupa gospodarske norme a da ih same ne primjenjuju. To je pitanje vjerodostojnosti. Međutim, ako i same ne uspijevaju sprovesti u djelo pojedine odrednice, ne znači da ih ne mogu zastupati (244). Crkve se u svojim ustanovama *Caritasa* i *Diakonie* veliki poslodavci. Stoga su ni više ni manje od drugih poslodavaca dužni poštivati radne odnose i sve što je u vezi s njima (245). Crkve također raspolazu novcem i posjedima koji imaju religioznu, socijalnu i kulturnu svrhu. Strože od drugih poduzetnika Crkve moraju respektirati pravila investiranja i kooperacije (246). U području građevinarstva, tj. pri izgradnji i obnovi objekata, Crkve moraju biti svjesne odgovornosti za investicije kao i za kulturni krajolik na koji utječu njihove građevine. Osobito trebaju odgovorno postupati prema Božjim stvorenjima u odgovarajućem okolišu (247).

6.2. Oblikovanje svijeta i naviještanje Božje riječi. Konzultacijski proces jasno je pokazao mogućnosti i neophodnost društvenog dijaloga o trenutnoj gospodarstvenoj situaciji i društvenim tenzijama. Kao zajednica vjernika Crkva naviješta biblijsku naklonost Boga ljudima i njegovu vjernost stvorenjima. Ona slavi Božje milosrđe, obavlja svoju đakonsku službu zauzimajući se za solidno i pravедno društvo. U sudjelovanju u društvenim promjenama i razvitku Crkva se vodi svojim pozivom na solidarnost sa siromasima da bi svi imali »život u punini« (Iv 10,10) (248). Pozvana je na djela milosrđa i zauzimanje za pravo i pravедnost. Stoga je Crkva pozvana da spriječi siromaštvo (249). Đakonska i karitativna služba već su od početka Crkve nepromjenjivi znak raspoznavanja koji obavezuje i za budućnost. Crkva svojim socijalnim ustanovama, dječjim vrtićima, savjetovalištim, socijalnim službama, rehabilitacijskim središtima i brojnim drugim inicijativama pruža znatnu pomoć zajedničkom životu. Za izvršavanje ovih zadata Crkva dobiva državnu pomoć. Postoje u različitim oblicima crkvene socijalne ustanove, radionice, ustanove za rad mladeži, graditeljske skupine za renoviranje socijalnih stanova ili domova za mladež, projekt »Novi posao«, itd. Neupitno je značenje župnih zajednica kao i inicijativa s nezaposlenima, siromasima i slabima. Odlučujuće je ipak to da kršćani i kršćanske zajednice ne ostanu na pojedinačnim aktivnostima slu-

ženja i na pojedinačnim mjerama. Potrebno je »novo obraćenje služanju« (250). Horizont službe ljudima u nevolji proširio se u posljednjem stoljeću. Ljubav prema bližnjemu postala je također ljubav prema »danjemu«. To se očitavalo u mrežama solidarnosti širom svijeta i razvojno-političkim aktivnostima. Ekumenska suradnja s drugim Crkvama u svijetu proširila je vidokrug vlastitog kulturnog okruženja. Sudjelovanje Crkve u »koncilijarnim procesima za pravednost, mir i očuvanje okoliša« predstavlja orijentir crkvenog reda na gorućoj zadaći društvenih promjena. Zauzimanje za zemlje siromašnog Juga rezultira poticajima i u vlastitom području. Izravna pomoć posebno se odvija u okviru velikih ustanova poput Adveniat, Brot für die Welt, Hoffnung für Oseuropa, Misereor, Missio i Renovabis. One ne pružaju pomoć samo u slučajevima katastrofa i procesima razvika, već jednako tako i u procesima izgradnje gospodarske i političke svijesti (251). Ukratko navodimo još nekoliko područja na kojima Crkve u Njemačkoj na konkretan način izvršavaju zadaću oblikovanja svijeta:

- održavani su »okrugli stolovi socijalne odgovornosti«. U tom su sudjelovali ne samo predstavnici relativnih državnih i crkvenih ustanova već i mediji i pogođene skupine. Ovi su okrugli stolovi važni jer oblikuju svijest da je postojeće društvene probleme moguće riješiti samo zajednički.
- Crkve mogu ovu ulogu posrednika lakše preuzimati i izvršiti ako njeguju kontinuirani i intezivan kontakt sa svijetom rada. Ti kontakti ne smiju se voditi samo u trenucima kad nastupe krize, primjerice u pojedinim poduzećima, već treba stalnim kontaktima izgrađivati međusobno povjerenje.
- Crkve nastoje izgrađivati pozitivan stav građana nasuprot stranaca u svom društvu. Posebno se skrbe za djecu i mladež stranaca. Zauzimaju se za pravedni i čovjeka dostojni azil.
- Zauzimanje za zaštitu okoliša u okviru Crkve pomaže razvijanju svijesti o neophodnosti stvaranja održivog gospodarstva (252).

U središtu crkvenog djelokruga nalazi se naviještanje Božje riječi. Život po milosti Božjoj oduzima strah i oslobađa za djelovanje. Crkva se ne smije zadovoljiti time da bude više ili manje udobno smještena u jednu od niša pluralističkog društva. Njezino naviještanje mora se dokazati kao ferment pravednog i solidarnog društvenog poretka (253). Navještanje je upućeno na osjetljivu i razboritu sposobnost i spremnost zapažanja. Jer se lako dogodi da na periferiji kršćanske i društvene zajednice žive nezapaženi, nezaposleni i siromasi. Sposobnost i spremnost zapažanja pretpostavljaju sposobnost suživljavanja. Tako raste svijest međusobne ovisnosti društvenih i gospodarskih problema s etičkim normama i vrijednosnim načelima (254). Važno mjesto u crkvenom djelokrugu svakako zauzimaju odgoj i obrazovanje. To se odvija u zajednicama i udrugama, u obrazovanju odraslih i u radu crkvenih akademija i socijalnih instituta kao i u mno-

govrnoj nazočnosti Crkve u području državnog obrazovnog sustava. Javnim izjavama, pobudnicama i doprinosima u različitim diskusijama Crkva pridonosi oblikovanju sposobnosti donošenja etičkih odluka i društvenog koncenzusa (255). Središte kršćanskog života počiva u bogoslužju. Zauzimanje za društvenu pravdu gubi na svom intenzitetu bez povezanosti u molitvi i slavlju gdje vjernici dobivaju osjećaj zahvalnosti i iz osjećaja zahvalnosti djeluju.

6.3. Služba Crkve za budućnost u solidarnosti i pravednosti.

Crkva mora biti zamjetljiva kao:

- mjesto orijentira na kojima je budno pitanje smisla ljudskog i društvenog života;
- mjesto istine i realističkog pogleda čovjeka, gdje strahovi, neuspjeh i krivnja ne moraju biti potiskivani jer se po milosti i volji Kristovoj uvijek i iznova događa opraštanje u novi početak;
- mjesto obraćenja i obnove na kojem se ljudi mijenjaju te postaju pozorni na svoje bližnje i svoje potrebe;
- mjesto solidarnosti i ljubavi prema bližnjemu na kojem se potvrđuje i prakticira međusobna odgovornost i odgovornost za druge;
- mjesto slobode na kojem se može iskusiti da sloboda i ograničenost, samo razvitak i obveza ne stoje u suprotnosti jedno sa drugim već se međusobno uvjetuju i da je upravo ovaj međusobni odnos važan za uspješan život;
- mjesto nade na kojem se mogu naći perspektive i osmišljeno oblikovanje društvenog života i na kojem se stvara pogled u sutrašnjicu (257).

To da je konzultacijski proces naišao na veliki odjek u javnosti i kod relevantnih društvenih skupina, pripisati je nadi sa svih strana da Crkva može pridonijeti pokretanju potrebnih reformi u gospodarstvu i društvu. Društvo i država upućeni su na to da se podsjetu na etičke pretpostavke socijalnog poretka i da u dijalogu društvenih skupina sudjeluju i one koje su vezane stranačkim ili interesnim obvezama. U okviru sudgovornosti izvršavaju kršćani i Crkve svoju društvenu službu za budućnost u solidarnosti i pravednosti.*

* Naslov originala: *Für eine Zukunft in Solidarität und Gerechtigkeit. Wort des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz zur wirtschaftlichen und sozialen Lage in Deutschland Gemeinsame Texte 9, Bonn, 1997.*